

10

PREU EXEMPLAR 8 €

CONVERSA

Maria PerxésBIBLIOTECÀRIA A
FIGUERES I PROPIETÀRIA
DEL MAS PERXÉS
D'AGULLANA

RETRAT DE FAMÍLIA

**Els Rahola
de Fortianell**GENT DE MAR QUE
HA SABUT ARRELLAR-SE
A LA TERRA I CONSERVAR
L'HERÈNCIA REBUDA

PERFILS

Concepció PalliseraMESTRESSA DE LA FLECA
DE BAIX DE PERALADA**Joan Budó**TRABUCAIRE, CAÇADOR,
EMPLEAT DE DUANES
I HISTORIADOR DE LA
JONQUERA**Josep Simon**MÉS DE SEIXANTA ANYS
FENT DE PASTOR
A PONTÓS**Josep Puignau**PESCADOR DEL PORT
DE LA SELVA DES DELS
CATORZE ANYS**Àngel Roig**ESTUDIÓS APASSIONAT
DEL PASSAT DE
PALAU-SAVERDERA

INDRET

Sant Mori

UNA MIRADA...

**La bassa de
Penida, a Roses**

A PEU

**Pels volts
de Cotlliure****De Sant Tomàs
de Fluvià a Siurana**

alberes

www.alberes.cat

DOSSIER

ANAR A
ESTUDI44 planes que ens
apropen a la vida
escolar dels nostres
pobles a partir del
testimoni directe
de mestres
i alumnes

Publicacions de la Diputació de Girona

Mar de tots
Carles-Jordi Guardiola
"Col·lecció Josep Pla"

Defensa de la terra
Maria Angels Anglada
"Col·lecció Josep Pla"

Memòries. Del 1935 fins al retorn a Catalunya
Aurora Bertrana
"Col·lecció Josep Pla"

Vila-sacra
Josep Maria Figueres i Kima Morit
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

L'art olotí en el XIX i el XX
M. Assumpció Amai i Joan Sala
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

Sant Julià del Llor i Bonmatí
M. Carme Domènech, Hannibal Climent
i Hasdrúbal Climent
"Quaderns de la Revista de Girona"

 Obra Social "la Caixa"

Els aspres de l'Albera
Rosa Maria Morit, Erika Serrat,
Estela Ila i Lluís Gratacós
"Guies de patrimoni local"

La vall d'Hostoles i el riu Brugent
Xavier Solà i Cristina Bota
"Guies de patrimoni local"

Diputació de Girona
Àrea de Cooperació Local,
Cultural i d'Acció Social
Comunicació Cultural

DIRECTOR >

David Pujol i Fabrelles
david@alberes.cat

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@alberes.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >

Telèfon 972 46 29 29
comercial@alberes.cat

COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO >

Fernando Aisa
Anna Albó
José Luis Bartolomé
Pitu Basart
Montserrat Batllósera
Roser Bech Padrosa
Lurdes Boix
Ferran del Campo
Jaume Canyet
Josep Comas
Jordi Cruells
Josep M. Dacosta
Antoni Egea
Xavier Febrés
Joan Ferrerós
Isabel Guzmán
Mercè Illa
Joan Juanola
Josefa Juanola
Roger Lleixà
Salomó Marquès
Josep Marés
Cristina Masanés
Francesc Montero
Rosa M. Moret
Anna M. Oliva
Marta Palomeras
Antoni Palomo
Josep Pérez
Jordi Pla
Josep Playà Maset
Arnald Plujà
Joan Antoni Poch
Eduard Puig Vayreda
Jordi Puig
Santi Puig
Josep Puigbert
Enric Pujol
Jordi Regincós
Aniol Resclosa i Planes
Dúnia Riera
Mairena Rivas
M. Mercè Roca
Jordi Roig
Rafel Rosillo
Pere Roura
Erika Serna
Lluís Serrano
Miquel Serrano
Núria Trobajo
Anna M. Velaz
Nil Ventós
Cristina Vilà
Pep Vila

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ >

Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

GLV

DIPÒSIT LEGAL >

Gi-460-2009

ISSN >

2013-6848

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@editorialgavarres.cat

DIRECTOR D'ART >

Jon Giere

ALTRES PUBLICACIONS >

www.cadipedaforca.cat
www.garrotxes.cat
www.gavarres.com

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

FOTO DE PORTADA: COMPOSICIÓ
REALITZADA AMB OBJECTES
ESCOLARS PROVINENTS DE LES
COL·LECCIONS DE JOAN JUANOLA
I DAVID PUJOL.
AUTOR: JOAN JUANOLA

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS MOLINÀS, TAN LLUNY

MARIA MERCÈ ROCA (TEXT) // JOAN ANTONI POCH (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-19

CONVERSA MARIA PERXÉS

MONTSERRAT BATLLOSERÀ (TEXT) // ROGER LLEIXÀ (FOTOGRAFIA)

20-24

RETRAT DE FAMÍLIA ELS RAHOLA DE FORTIÀ

CRISTINA VILÀ (TEXT) // ROGER LLEIXÀ (FOTOGRAFIA)

26-35

PERFELS

CONCEPCIÓ PALLISERA / JOAN BUDÓ / JOSEP SIMON JOSEP PUIGNAU / ÀNGEL ROIG

SANTI PUIG, PITU BASART, DAVID PUJOL, JOSEP PUIGBERT I JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ (TEXT)
ANIOL RESCLOSA I PLANES, DAVID PUJOL, ROGER LLEIXÀ I JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

37-81

DOSSIER ANAR A ESTUDI

DAVID PUJOL (COORDINACIÓ)

83-99

PATRIMONI

ARQUEOLOGIA // ARQUITECTURA // NISSAGUES // HISTÒRIA
ETNOGRAFIA // LA VINYA I EL VI // LITERATURA // FLORA

100-103

INDRET SANT MORI

MARTA PALOMERAS (TEXT I FOTOGRAFIA)

104-107

UNA MIRADA EN EL PAISATGE LA BASSA DE PENIDA, A ROSES

CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

108-111

A PEU

PELS VOLTS DE COTLLIURE

NÚRIA TROBAJO (TEXT I FOTOGRAFIA)

DE SANT TOMÀS DE FLUVIÀ A SIURANA

JOSEP M. DACOSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA OFICIS D'ABANS

JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRÀFICA)

conversa amb la propietària del mas Perxés d'Agullana.

LA MARIA ENS ACULL AL MAS D'AGULLANA UNA TARDA DE FINALS DE SETEMBRE. AVUI L'INDRET TRASPUEA PAU I QUIETUD PERÒ SERVA A LA MEMÒRIA UNS RECORDS NO MASSA LLUNYANS DE TEMENCES, REMORS I SOLITUDS. CONVERSAREM ASSEGUTS A LA TERRASSA, AL COSTAT DE LA CAPELLA QUE, CREMADA I ENSORRADA DURANT LA GUERRA, HA ESTAT RESTAURADA AMB LA VOLUNTAT DE RESTITUIR-NE L'ASPECTE ORIGINAL. L'AUTOR DE LES PINTURES, CLAUDE LAMBERT, ÉS UN DIBUIXANT I PINTOR BELGA ENAMORAT DE L'EMPORDÀ. ELS SUROS, PINS I CAMPS PROPERST TESTIMONIARAN LES PARAULES DE LA MARIA PERXÉS, A QUI AVUI ACOMPANYEN LES SEVES GERMANES CARMEN I MONTSERRAT.

MONTSERRAT BATLLOSERÀ TEXT
ROGER LLEIXÀ FOTOGRAFIA

Maria Perxés

—«**Sou una persona molt coneguda a Figueres.**

—«Vaig estar 40 anys a la biblioteca, des de principis dels cinquanta fins al 1992, quan em vaig jubilar. I vaig tenir la sort de viure una època culturalment molt rica per la ciutat, sobretot per la presència de pintors i escriptors. Això em va permetre conèixer persones interessants i participar activament en la vida cultural de la ciutat. La veritat és que he estat una persona afortunada.»

—«**Com vau arribar-hi, a la biblioteca?**

—«Em vaig fer bibliotecària en una època en què no hi havia problemes per treballar, ens venien a buscar a l'escola. Tot just vaig acabar la carrera, uns laboratoris de Barcelona em van oferir feina i els vaig dir que no, tenia ganes de tornar

cap a casa. Però en aquell moment la directora de la biblioteca de Figueres, l'Adela Riera i Carré, es va posar malalta. Em van demanar si hi volia anar i m'hi vaig incorporar de seguida. Més tard vaig fer les oposicions. Aleshores la biblioteca depenia de la Diputació.»

—«**Què us havia portat a estudiar?**

—«El meu pare havia arribat de l'Espanya nacional amb la ment molt oberta. 'S'ha comprovat que l'única cosa que val és el treball personal, així que vingi, nois i noies, tots a estudiar!», va dir. Nosaltres érem quatre noies i un noi. El pare volia que les noies fòssim farmacèutiques però la vida ens va portar per diferents camins. A mi els llibres m'agradaven i, a més a més, la carrera era curta: l'ingrés, tres anys i la revàli-

MONTSERRAT BATLLOSERÀ. Palafrugell, 1966. Filòloga. **ROGER LLEIXÀ.** Girona, 1982. Fotògraf

da. Estudiàvem a l'Escola de Bibliotecàries fundada per en Rubió i Lluch, una escola molt prestigiosa. Després, amb en Franco, va quedar una mica aigualida.»

—I vau acabar essent la directora de la biblioteca.

—«Quan vaig començar érem tres persones. La Rosa Coronas era la directora. En morir ella vaig passar a ser-ho jo. Aleshores treballàvem en una pobresa total. Pràcticament havia de comprar llapis i tinta de la meva butxaca. Podíem adquirir pocs llibres, no teníem telèfon... Érem pobres i alegrets! L'Ajuntament ens donava una petita subvenció per a la calefacció. Amb el temps les úniques millores que vam aconseguir van ser el telèfon i tenir, de tant en tant, un estudiant que ens ajudava. L'època de bonança ja no l'he viscuda.»

—Ara es deu treballar d'una manera força diferent de com ho fèieu abans.

—«Nosaltres al principi fèiem les fitxes a mà. Més tard ens van comprar una màquina d'escriure i això ens va permetre de fer més d'una fitxa alhora. Catalogar els llibres ara es fa d'una forma molt més superficial, perquè amb els ordinadors és més fàcil trobar la informació. Aleshores hi havia llibres que tenien vint fitxes! Era un altre món.»

—Però, tot i les mancances, vau contribuir a ampliar un fons antic prou valuós.

—«Sí, i tant! L'Adela Riera i Carré deia que allò que parlava d'Europa i del món es podia trobar a tot arreu però que el que parlava de l'Empordà s'havia de trobar a la nostra biblioteca. Jo també ho vaig tenir claríssim i, per les compres del moment, sempre vaig donar prioritat a les publicacions locals i comarcals. Ara la biblioteca té un fons local que està molt bé.»

—Dèieu que la biblioteca us va facilitar el contacte amb els protagonistes de la vida cultural figuerenca del moment.

—«La biblioteca era viva. Hi venia Carles Fages de Climent, amb qui jo em divertia molt. En una habitació del mas hi tinc un sonet on parla de la ciutat i de la seva bibliotecària: *Venturós el poeta que tingui una*

retrat de família Els Rahola de Fortià. JOSEP RAHOLA I D'ESPONA S'ASSEU. EM DEMANA QUE EL DISCULPI PERQUÈ NO HI SENT MASSA. TOT UN DETALL DE CORTESIA. ALS SEUS 95 ANYS I GRÀCIES A LA SEVA MEMÒRIA PRODIGIOSA, M'ENDINSA DINS LA HISTÒRIA D'AQUESTA FAMÍLIA EN LA QUAL S'UNEIX ELEGÀNCIA I EMPRENEDORIA. LA SEVA HA ESTAT UNA VIDA VISCUDA A UNA INTENSITAT DIFÍCIL D'IMAGINAR PER UN COR PAUSAT, UNA VIDA QUE HA DEIXAT PETJA EN ELS QUE CONVIUEN AMB ELL A L'ANTIGA GRANJA-ESCOLA FORTIANELL, A FORTIÀ.

CRISTINA VILÀ TEXT
ROGER LLEIXÀ FOTOGRAFIA

Fortianell, un projecte de vida

Aquest viatge familiar ens remet als orígens de les dues famílies que donen nom al patriarca, Josep Rahola i d'Espونا (1918). El seu avi, Antoni d'Espونا i de Nuix, era un home culte, «important a la seva època, que estava a l'olla de mossèn Cinto Verdaguer i anava a la font del Desmai amb molts altres intel·lectuals». Inicià, junt amb més col·laboradors, el Museu Episcopal de Vic del qual fou el primer conservador (1891-1898) i també introduí a mossèn Josep Gudiol, qui el succeí en el càrrec. «No era estrany veure per la casa de l'avi al bisbe Morgades i tot de personatges com ell», comenta Josep

Rahola, el qual assegura que els Espona eren una família molt aferrada a la terra, sentiment que va heretar la seva mare. «Ella havia viscut aquesta dedicació dels intel·lectuals de mitjana burgesia i noblesa de l'època per fer una Catalunya ideal», explica en Josep.

L'altra branca familiar, els Rahola, eren gent de mar. L'avi de Josep Rahola havia fet societat amb els seus dos germans i disposaven d'una flota de vaixells per transportar mercaderies pels ports catalans i del sud de França. Quan la fil·loxera va devastar totes les vinyes catalanes, els germans van apostar fort comprant a Villena (València) i comer-

cialitzant al sud de França. El negoci va ser rodó i passada la plaga van plegar velles, es van instal·lar a Barcelona i es van disposar a viure de renda. Aquest ascens social els va fer ser ambiciosos i provaren d'introduir-se a l'alta societat i en la política. Aquest va ser el cas de Pere Rahola i Molinas (1877-1956), cosí de Baldiri Rahola, pare de Josep Rahola, qui fou gran amic de Francesc Cambó i que arribà a ser ministre de Marina durant la Segona República Espanyola. «Cada diumenge el *tio* Pere, que era com un germà pel pare, venia a casa a prendre el cafè i encara recordo les discussions polítiques», rememora Josep

CRISTINA VILÀ. Figueres, 1972. Periodista
ROGER LLEIXÀ. Girona, 1982. Fotògraf

Rahola. El seu pare, Baldiri Rahola, va ser advocat tot i que no va exercir mai. Això sí, també va intentar entrar en política sense gaire èxit. Es va fer d'Acció Catalana i es va presentar a les eleccions de l'any 1921. «Va sortir escollit però la seva candidatura va ser impugnada perquè a Riumors van dir que havia fet trampa i no va entrar com a diputat. Després ja va venir el cop d'estat de Primo de Rivera i no es va poder resoldre», comenta el seu fill.

Baldiri Rahola –que era fill únic– i Roser d'Espona es van conèixer en una festa de commemoració del centenari del naixement del filòsof i cler-

gue Jaume Lluçà Balmes, a Vic. El seu casament va ser el primer que no fou concertat dins la família Espona. «No és que els meus avis no volguessin, és que ja no van intervenir», comenta Josep Rahola. La parella, doncs, es casà i, en pocs anys, van tenir set fills, quatre dels quals bessons: Roser Rahola –muller de l'historiador Jaume Vicens Vives– i el seu bessó Frederic Rahola –casat amb Carme Maria Aguadé–; Adela Rahola –casada amb el cardiòleg Joan Gibert–; Mercè Rahola, bessona de Josep Rahola; Núria Rahola –casada amb Joan Beltran, regidor de Barcelona a l'època franquista– i, la darrera, Glò-

ria Rahola (que es casà amb un advocat francès).

La Mútua Escolar Blanquerna. Tots els fills Rahola Espona van estudiar a la Mútua Escolar Blanquerna, un centre que seguia l'avançat mètode Montessori i que va rebre el suport de la burgesia catalana. «El meu pare havia estudiat amb els jesuïtes com tots els nens de classe mitjana i d'allà en sortia gent molt conservadora o molt liberal. El meu pare va ser dels d'esperit liberal», puntualitza. El cert és que les seves germanes també van poder estudiar batxillerat, una cosa insòlita per una dona en

En una de les àmplies estances de Fortianell, el patriarca Josep Rahola i d'Espona amb el seu fill Josep Rahola i la seva muller M. Àngels Ortega. Els acompanyen els seus dos fills Eduard i Laura i les dues filles d'aquesta darrera, l'Ariadna i la Carlotà.

M3

Retrat d'un grup de curculloires, amb els estris de pescar petxines, prop de la Gola, a Sant Pere Pescador.

ANY: 1932

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: MARISA ROIG, DE SANT PERE PESCADOR

M4

Treballadors i familiars de la fusteria Alberni, de Cantallops, davant del taller amb uns taulons i diverses eines.

ANY: AL VOLTANT DE 1930

AUTOR: DESCONEGUT.

PROCEDÈNCIA: ACAE,

COL·LECCIÓ D'IMATGES

DE L'ASSOCIACIÓ

ACCIÓ CULTURAL DE

CANTALLOPS.

DOSSIER ANAR A ESTUDI

DAVID PUJOL > COORDINACIÓ

Aprendre de lletra [PÀG. 38]

DAVID PUJOL [La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog]

La lluita per una nova escola [PÀG. 40]

ENRIC PUJOL [Figueres, 1960. Historiador i periodista]

L'institut Ramon Muntaner [PÀG. 42]

JOAN FERRERÓS [Figueres, 1952. Filòleg i historiador]

El Col·legi Empordanès [PÀG. 46]

JORDI ROIG [Figueres, 1972. Historiador]

La nissaga dels Batlle [PÀG. 50]

ROSA M. MORET [Rabós d'Empordà, 1970. Mestra i pedagoga]

Tapis, Albanyà, Baussitges... [PÀG. 52]

ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]

El camp dels Experiments [PÀG. 54]

FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]

400 anys d'escola a Roses [PÀG. 58]

DAVID PUJOL

L'escola centenària d'Agullana [PÀG. 62]

ENRIC TUBERT [Agullana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art]

Josep Peñuelas i la Jonquera [PÀG. 66]

LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]

L'ensenyament a l'Escala [PÀG. 68]

LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]

El mestre Lluís Tasis, a Cadaqués [PÀG. 72]

ARNALD PLUJÀ [Garriguella, 1947. Historiador]

El Pòsit Infantil del Port [PÀG. 74]

JOSEP MARÉS [Girona, 1977. Historiador]

Quanta misèria! [PÀG. 76]

SALOMÓ MARQUÉS [L'Escala, 1942. Historiador de l'Educació]

Altres reportatges: 'Abecerolas' de l'any 1768 / Quan ens castigaven amb la 'còpia'
Les Agustines de Peralada / L'escola multilingüe del Pertús
Anna Masip i l'Acadèmia / Fortiana-Verdaguer, defensors de la llengua
En Miquel Sels i els batxillers de Pau / El mestre Joan B. Domènech de Viladamat
[PÀGINES 41 / 49 / 55 / 57 / 59 / 60 / 64 / 70]

PEP VILA / JOSEP PLAYÀ MASET / FRANCESC MONTERO / XAVIER FEBRÉS / DAVID PUJOL / ENRIC PUJOL / JOSEP COMAS / DÚNIA RIERA

Perfils: Maria Teresa Ivars / Maria Malé / Josep M. Salvatella / Rosa M. Salellas
[PÀGINES 78 / 79 / 80 / 81]

ISABEL GUZMÁN / NIL VENTÓS / JAUME CANYET / ANNA M. VELAZ

Dibuix del quadern escolar
d'en Miquel Rigall de
Vilatenim. Curs 1933-1934.
PROCEDÈNCIA: Família Rigall.

Aprendre de lletra

David Pujol > TEXT

Benaurats els que han tingut un mestre, deia Joan Fuster, sobretot –afegia– si és algú que els ha ajudat a pensar. Tots, en algun moment, hem tingut mestres que ens han ensenyat la lletra i la nombra, que ens han ofert el que sabien, que han estat al nostre costat, que ens han ajudat a créixer. Alguns mestres, si hem tingut sort, han fet néixer en nosaltres la fecunda violència d'una passió, han ajudat a forjar la nostra personalitat, ens han ajudat a ser crítics. N'havíem de parlar, dels ensenyants, i ho hem fet en aquest dossier que teniu a les mans.

El dossier s'obre amb un article de l'historiador Enric Pujol, en el qual explica que el moviment de renovació pedagògica que va néixer a principis del segle XX va tenir una de les seves manifestacions més primerenques a l'Alt Empordà. Pep Vila, per la seva banda, dóna a conèixer unes beceroles catalanes publicades a Figueres el 1768, precisament el mateix any en què la coneguda cèdula de Carles III va prohibir la nostra llengua a l'escola.

Joan Ferrerós ha repassat la història de l'institut Ramon Muntaner de Figueres, el centre d'ensenyament secundari públic més antic de l'Estat espanyol: el proper curs celebrarà el 175è aniversari. Jordi Roig, sense moure's de Figueres, ens parla del col·legi Empordanès,

una acadèmia privada amb molta tradició a la ciutat. Josep Playà Maset rememora el càstig de les 'còpies', una metodologia escolar que hem deixat enrere.

A partir d'una conversa amb els germans Josep Maria i Josefina Batlle, la Rosa M. Moret ha repassat la història d'aquesta nissaga de mestres de Colera, que reula quatre generacions. De fet, cinc, si comptem que la seva rebesàvia també era mestra, tot i que no en tenen cap documentació. La Roser Bech ha anat a la percaça d'escoles petites que fa temps que van tancar les portes: a través dels testimonis ens parla de Tapis, d'Albanyà, de Baussitges, de la Vall –terme del Port de la Selva–, de la Selva de Mar i de Cantallops.

En Francesc Montero ens fa conèixer un mestre peculiar de Peralada, que va dur a terme una experiència educativa interessant, el Camp Escolar Agrícola. Els alumnes que hi van assistir –ha pogut parlar amb tres d'ells– en deien el camp dels Experiments, ben indicatiu del tipus d'ensenyament que s'hi feia. També fa una peça sobre l'escola de les monges agustines que hi havia hagut en aquesta vila, a partir dels records –alguns de bons i d'altres de més amargs– que en tenen la Margarida Clos, la Margarita Sola i la Margarita Cristina.

En Xavier Febrés ens fa conèixer l'experiència d'escola 'transfronterera multilingües' del Pertús. Un servidor, a partir de la conversa que va tenir amb l'Anna Masip i la Irene Mira, esbossa la història escolar de Roses. L'Enric Pujol ens parla del matrimoni format per Maria Verdaguer i Ernest Fortiana, que foren els primers mestres de català empordanesos reconeguts per la Junta Assessoria per als Estudis de Català: van començar a impartir classes de llengua catalana el 1968.

Parlem, també, d'altres escoles i d'altres realitats: l'Enric Tubert, de l'escola d'Agullana, que l'any passat va celebrar el seu centenari; l'Erika Serna, de la mestra Francesca Vidal; en Josep Comas, del mestre Miquel Sels de Pau, que durant anys va fer classes de batxillerat i de comerç als alumnes d'aquest poble –i també de Vilajuïga i Marzà–, la qual cosa va suposar una possibilitat d'estudiar per a molts joves de poble a qui les seves famílies no haurien pogut pagar l'estada a Figueres.

Lluís Serrano recupera la figura de Josep Peñuelas del Río –que va viure a la Jonquera els seus últims quinze anys de vida professional–, un exemple dels molts mestres renovadors que han anat exercint, al llarg dels anys, a les escoles de la comarca. La Lurdes Boix, per altra banda, repassa la història escolar de l'Escala des

de mitjan segle XIX fins pràcticament als nostres dies. Gràcies a en Josep Marés coneixem una experiència de formació de pescadors –el Pòsit infantil del Port de la Selva– que va néixer el 1921. Salomó Marquès, que ha dedicat anys llargs de la seva vida a estudiar la repressió i l'exili dels mestres catalans, ens en fa un petit resum.

Per últim, la Dúnia Riera, l'Arnald Plujà, la Isabel Guzman, en Nil Ventós, en Jaume Canyet i l'Anna M. Velaz ens donen a conèixer la vida i l'obra d'alguns mestres empordanesos: en Joan Baptista Domènech, en Lluís Tasis, la Maria Teresa Ivars, la Maria Malé Cornellà i la Rosa Maria Salellas, respectivament.

Amb aquest dossier –com ens passa sempre– no esgotem pas el tema, ni de bon tros. «No parlem d'aquest mestre o d'aquella mestra. No heu tractat l'escola del meu poble. No esmenteu aquella experiència tan interessant. Us heu deixat qui sap quina anècdota divertida. Com és que no expliqueu res de...?» Sí, tot això que potser direu és veritat, ja ho reconeixem ara. Hem volgut, amb les pàgines de què disposem i a través dels noms i dels temes que hem tractat, fer un petit homenatge a tots els mestres i les mestres que, al llarg dels anys, en els diversos racons del país, han ensenyat de lletra als nostres infants 📖.

La mestra Felicitat Llauro amb alumnes del curs 1943-1944, a l'escola de Vilatenim.
PROCEDÈNCIA: Família de Batlle.

El Col·legi Empordanès

AQUESTA ACADEMIA VA SER DIRIGIDA AL LLARG DE LA SEVA HISTÒRIA PER TRES MESTRES
—RAFAEL RAMIS, JOSEP PEY I PERE BRUGUERA— AMB MÈTODES PEDAGÒGICS AVANÇATS

Jordi Roig > TEXT

L'Acadèmia, situada al carrer Forn Baix de Figueres, era un bon exemple de la rica oferta d'escoles i acadèmies privades no confessionals de la Catalunya del segle XX. Aquesta tipologia de centres, adreçats bàsicament a les capes populars, tenien un abast comarcal i miraven de satisfer les necessitats formatives de les famílies i compensar el dèficit estructural de l'escola pública.

Durant el primer terç de segle XX a Figueres hi hagueren cinc acadèmies privades que, a més de competir amb l'escola pública, també ho havien de fer amb les nombroses escoles religioses. Dues d'aquestes acadèmies—el Col·legi Empordanès i el Liceu Monturiol—tenien una infraestructura i un nombre d'alumnes matriculats semblants als Germans de la Doctrina Cristiana o a les Escolàpies. El Col·legi Empordanès va esdevenir l'acadèmia privada per excel·lència. El 1932 tenia 214 alumnes matriculats—aquell mateix any el col·legi dels Germans de la Doctrina Cristiana tenia 315 alumnes i les Escolàpies 215. A les escoles públiques hi havia 571 matriculats. Aquesta acadèmia, a més, era coneguda per ensenyar en català, practicar la coeducació i posar en pràctica a l'aula els principis de la pedagogia activa.

El col·legi Ramis. L'escola inicialment es denominava col·legi Ramis—fins a inicis del curs 1921-1922 que passà a denominar-se Col·legi Empordanès—i

era regentada per Rafael Ramis i Romans (1880-1906). Ramis era un mestre molt implicat amb una trajectòria àmplia en la vida política i periodística figuerenca. Va ser un dels capdavaners a la ciutat de la Unió Federal Nacionalista Republicana i regidor municipal. En l'àmbit periodístic va ser membre de la redacció fundadora de l'Empordà Federal (1911-1938), del qual fou el primer director. Aquest compromís amb la causa republicana i catalanista el dugué a l'exili a París el 1923, al produir-se el cop d'estat del general Primo de Rivera. Per aquest motiu deixà l'acadèmia a un dels seus principals col·laboradors: Josep Pey. La trajectòria de Ramis com a mestre a Figueres fou curta però sabem que sintonitzava perfectament amb els nous corrents pedagògics ja que anunciava la seva escola al diari com un lloc on es practicava una «ensenyança verdaferment pràctica i racional». A l'establiment s'impartien bàsicament els estudis primaris, preparació de batxillerat i també formació complementària pràctica—classes de francès, mecanografia i tenedoria de llibres—i artística—classes de dibuix, pintura i solfeig. El compromís de Ramis amb la llengua catalana estava fora de dubte segons el periòdic Alt Empordà, de tendència clarament nacionalista, que al 1921 manifestava que «aquest acreditat establiment d'ensenyança ha afermat la seva catalani-

tat amb motiu de la reorganització que ha estat enunciat darrerament al públic amb fulles de propaganda redactades també en la nostra llengua. L'obra del senyor Ramis és ben lloable per tots qui reconeixem l'eficàcia del català com a llengua d'ensenyança.»

Josep Pey Calvet—amb la col·laboració de Rafael Solanes Burralló—consolidà l'escola com una institució educativa de primer ordre. No en va, segons consta en les estadístiques escolars, dels 58 alumnes matriculats al 1924, va passar a 135 el 1927 i a 214 i al 1929 distribuïts en quatre grups, amb un mestre per cada grup.

Al capdavant del col·legi hi romangué únicament Josep Pey perquè el mestre Solanes deixà l'escola al cap de pocs anys. El Col·legi Empordanès funcionà a ple rendiment fins l'inici de la dictadura franquista el 1939, quan el mestre també s'hagué d'exiliar per la seva forma d'ensenyar (laica, renovadora i en llengua catalana) i per la seva militància política a ERC.

Del carismàtic mestre, juntament, amb la seva bonhomia i professionalitat, el més remarcable era el seu original mètode d'ensenyament. Pey dividia la classe en seccions, segons el nivell acadèmic, en una mena de reagrupament per nivells dins de la mateixa aula, per treure el màxim rendiment de cada alumne. A més, per fer-los guanyar

Placa de la façana de la casa del carrer Forn Baix de Figueres, on hi hagué la seu del Col·legi Empordanès // FOTO: David Pujol.

confiança, assignava als millors alumnes de les primeres seccions la tasca de reforç escolar (com a ajudants dels mestres) a la resta de seccions.

Un altre exemple dels seus mètodes pedagògics innovadors era el plantejament lúdic que donava als exàmens extraordinaris de final de curs. Una crònica de l'Empordà Federal del 1930 recull amb detall el sistema de Pey: «Repartits a principis de juny els qüestionaris-repàs que, abarçant gairebé totes les disciplines escolars explicades durant el curs, aquest constà de 6 exercicis: 2 orals (gramàtica i geografia) i 4 escrits (resolució de problemes, ortografia, aritmètica i geometria) Tots els temes foren trets a la sort pels mateixos examinants, i qualificats de 0 a 4 punts segons els mèrits, o l'encert, o la sort. Després, amb la màxima equanimitat, no exempta de benvolença, es procedeix a qualificar els treballs i a la classificació definitiva. El 30 de juny tingué lloc el

repartiment de premis. Consistiren en formosos diplomes pels millors qualificats i magnífics llibres d'històries i contes per tots els restants.»

El periòdic republicà figurenc elogiava sovint, en les seves cròniques, la forma de treballar de Pey: «Quan hom presència una prova de fi de curs i veu la racionalitat de l'ensenyament que s'empra en el col·legi muntat amb criteri modern, aplicant-hi tots els avenços de la ciència pedagògica, la personalitat del mestre s'esvaeix per deixar pas a la personalitat del deixeble que, manifestant-se tal com és, copça més conscientment i més eficaçment els ensenyaments que el mestre posa al seu abast.»

El periòdic 'Joventut'. Un altre aspecte important del col·legi eren les nombroses activitats culturals que s'hi feien. Un bon exemple d'això va ser l'edició del periòdic *Joventut*, per la creació literària dels joves. Malgrat ser un periòdic amb

una finalitat educativa, també tenia un rerefons ideològic republicà i catalanista que es percebia en els articles d'opinió que elaboraven els mateixos alumnes. En l'article «Qui som i on anem», el llavors jove de disset anys Josep Pallach manifestava que els objectius de l'escola eren aconseguir «una catalunya forta i una catalunya culta. Perquè el primer sigui una realitat ens cal practicar l'esport; perquè el segon no sigui solament un somni és precís que ens esforcem tots nosaltres: ciutadans, mestres i deixebles.»

La caiguda de la Segona República, l'any 1939, obligà a Josep Pey a marxar a l'exili de Perpinyà, on continuà donant classes a antics alumnes de l'institut exiliats. Quan va tornar a Figueres el setembre de 1941 va ser detingut i empresonat malgrat que les autoritats franquistes li havien assegurat que no li passaria res. Quan sortí del captiveri, el maig de 1943, pogué tornar a obrir l'escola, encara que sota una forta cen-

Un grup de l'escola de Rafael Ramis
—dret a l'esquerra— el juny de 1912.
PROCEDÈNCIA: Fons Carles Varela.

Tapis, Albanyà, Baussitges...

RECOLLIM LES VIVÈNCIES I ELS RECORDS DE QUATRE EXALUMNES I DUES ANTIGUES MESTRES D'ESCOLES RURALS AVUITANCADES

Roser Bech Padrosa > TEXT // Aniol Resclosa i Planes > FOTOGRAFIA

Les escoles que funcionen actualment no han estat sempre les mateixes: n'hi ha que han canviat d'ubicació, se n'han obert de noves i també n'hi ha que s'han tancat per sempre. Parlem d'aquests últims batecs i dels records que en guarden alguns dels seus darrers testimonis: alumnes i mestres.

Vinguda d'Oix amb tres anys, la Teresa Costa Carrera (Oix, 1930) vivia al mas Gaspar del terme de Maçanet de Cabrenys amb els seus pares i els seus germans. Des dels 9 anys fins als 12 va anar a l'escola de Tapis, on eren uns 25 alumnes. Recorda amb alegria aquells anys que per anar a estudi, ella i els seus germans havien de fer mitja hora de corriol al matí i mitja hora més a la tarda fes tramuntana, plougués o glaçés. Aquesta maçanetenca afirma que a escola va aprendre el més elemental; hi havia altres prioritats en aquella època –com ara ajudar a casa– perquè «a pagès, no s'acaba mai la feina.»

Vint anys més tard, la situació a l'escola de Tapis havia canviat força. La filla

de la Teresa, la Paquita Costejat Costa (Maçanet, 1955), ens ho explica: «Érem pocs alumnes, només sis o set. Molta gent dels masos dels voltants havien anat marxant cap a França.» Finalment, i a causa del despoblament del veïnat i de la reducció de la pagesia, l'escola de Tapis –que havia estat creada el 1908 però oberta oficialment el 1915– va tancar les portes als anys seixanta.

La Maria del mas dels Horts. La Maria Carrera Costa (Albanyà, 1932) vivia al mas dels Horts, terme d'Albanyà, amb els seus pares, els seus quatre germans i un cosí. Cap al 1945, al mas de Sant Bartomeu hi vivia un home ferit de guerra que sabia de lletra. Es deia Albert Molins Gratacós. Es va convertir en el mestre dels setze vailets dels masos disseminats d'aquelles contrades. La Maria puntualitza que el trajecte des del mas dels Horts fins a Sant Bartomeu era d'una hora i mitja, tot i que no el recorda pas especialment feixuc. És clar que es quedaven a dinar a l'escola, on la dona de

la casa els feia escalfar el que la mare els havia preparat. A poc a poc, però, la mainada va anar creixent fins que aquesta escola improvisada va tancar. El pare de la Maria estava preocupat per l'educació dels seus fills així, que va proposar a l'Albert de fer de mestre dels seus fills a casa mateix. D'aquesta manera «nosaltres ens estalviàvem una trossada a peu cada dia, moltes absències a estudi per culpa del mal temps i alhora érem a casa per si havíem de donar un cop de mà al pare o a la mare.» Amés a més, tenint en compte que l'Albert era coix, era la solució més còmoda per totes dues parts. Així que van fer tractes perquè fes vida amb la família. «El pare li pagava 225 pessetes, a part de tenir la vida coberta», recorda la Maria amb precisió. «A estudi vam aprendre les coses bàsiques: les taules de multiplicar i cal·ligrafia». Amb catorze anys la Maria va plegar d'estudiar i va començar a treballar.

En Francesc Barroso (los Barrios, 1958) amb només dos anys va venir d'Andalusia amb la seva família per instal·lar-

A dalt a l'esquerra, la Modesta Planella i els seus alumnes al pati de l'escola de la Selva de Mar. Any 1974. A la dreta, la Paquita Costejat amb la seva mare, la Teresa Costa ambdues alumnes de l'escola de Tapis.

→ Dolors Surrell, a Cantallops

se al mas Pòlit de Vilamaniscle. Al 1961 les oportunitats laborals els van fer traslladar a can Jan Roig, a dues hores a peu del nucli urbà d'Espolla. La muntanya de Baussitges era plena de vida. Hi havia nou masos disseminats en plena activitat i més de tretze infants. El 1963, per petició dels masovers, el Marquès de Camps, propietari de pràcticament tota la muntanya, va decidir de contractar el senyor Ramon, un mestre retirat. Es va instal·lar a la Casa Nova, ben bé al costat del mas on residien els Barroso. Després d'un any, el va rellevar el senyor Puig. L'any 1965, i durant un any escàs, el Sr. Galo, un home amb molt de caràcter tal com recorda en Francesc, va ser el mestre oficial de l'escola, traslladada en aquell període dins de l'església de Sant Genís d'Esprac. En Francesc i els seus germans tenien mitja hora de baixada des de can Jan Roig fins a escola, un trajecte molt distret perquè «els camins eren plens de vida, no com ara que no hi ha ningú. Hi havia llenyataires, carboners, pastors, gent que pujava del poble, etc.» A més a més de la gent, «ens distríem parant ballestes i saltant i corrent pels corriols.» De mica en mica aquella muntanya plena de vida es va anar apagant i les famílies se'n van anar cap a una altra banda a la recerca de millors condicions de vida i oportunitats laborals. El resultat va ser que amb pocs anys hi va haver una despoblació gairebé absoluta.

Experiència de mestra. La Rosa Maria Morell (Figueres, 1940) va ser mestra a l'escola de la Vall (terme del Port de la Selva) durant tres anys, des del 1966 fins al 1969. Tenia a classe sis alumnes d'edats ben diverses, des de pàrvuls fins als dotze anys, procedents de quatre fa-

La Dolors Surrell va ser mestra de l'escola de Cantallops –tancada durant la dècada dels vuitanta– des de 1968 fins a 1975. Fou una persona molt avançada de la seva època perquè va dur aires de renovació i canvi a la generació escolar de finals de la dictadura franquista. Però no només va ser influent entre els més petits sinó que va ser també un referent per a tothom. Segons l'historiador Lluís Serrano: «Ràpidament es va integrar a la dinàmica del poble i va participar en la seva vida social i política; de fet, encara avui dia els cantallobencs, fins i tot aquells que no van anar a escola amb la senyoreta Surrell, la tenen present. I és que va deixar empremta. Una vegada ja havia marxat de Cantallops, tot sovint visitava amics i coneguts que hi havia deixat»

mílies diferents. A aquesta mena d'escola se l'anomenava escola mixta rural. Feien classe en una casa privada que estava en un estat força ruïnós: «L'escola i les condicions eren molt precàries. A l'hivern ens escalfàvem amb una estufa de llenya. Tot plegat era una despesa molt gran de mantenir. Avui dia tot això és inviable». La Rosa Maria en guarda un molt bon record perquè considera que «era una educació molt més flexible. Érem com una petita família. De vegades pujàvem tots al meu 2CV beix i anàvem fins al Port de la Selva. Ara

seria impossible, les normes són molt més estrictes». Al 1969 el tancament va ser gairebé forçat per culpa de goteres al sos-

tre. La Rosa Maria va traslladar-se a l'escola del Port de la Selva, on es va jubilar el 2001. Creu que «tenir una escola a prop és molt important, perquè llavors els nens demanen de marxar on hi ha els seus amics, com és normal.»

La Modesta Planella Giralt (Mieres, 1941) va ser la mestra de l'escola de Selva de Mar durant 11 anys, des del 1967 fins al 1978. Eren una bona colla: entre 25 i 30 alumnes de 6 a 14 anys. Aquesta mestra jubilada considera que l'avantatge de treballar amb nens de totes les edats és que «ni havies d'ensenyar els més petits a sumar perquè ja ho havien sentit dels més grans.» I és que «era una ensenyança molt propera i individualitzada tot i haver-n'hi un d'un curs, dos més d'un altre, etc.» La Modesta afirma rotundament que «l'escola d'abans no té res a veure

amb la d'avui dia.» El material de què disposaven era molt rudimentari: l'enciclopèdia per al mestre i un quadern i un llàpiti per a cada alumne. A inici dels anys vuitanta hi va començar a haver concentracions escolars i els alumnes de la Selva de Mar van traslladar-se, uns al Port de la Selva i els altres a Llançà. A la Modesta, veïna de la Selva de Mar, li va saber greu el tancament de l'escola del seu municipi perquè considera que «si en un poble marxa l'escola, el poble és mort». El setembre del 1978 va passar a ser mestra al col·legi Joaquim Cusí de Figueres durant tretze anys i va acabar exercint la docència al

Port de la Selva, on es va jubilar l'any 2002

D'esquerra a dreta, la Modesta Planella, la Rosa M. Morell i la Maria Carrera.

FOTOS Roser Bech.

El camp dels Experiments

A PERALADA, EL MESTRE TOMÀS VICENS VA DESTACAR PER L'ÚS PEDAGÒGIC DEL CONTACTE DIRECTE AMB LA NATURA I LA CONTRIBUCIÓ A L'ESTUDI DE LA HISTÒRIA LOCAL

Francesc Montero > TEXT I FOTOGRAFIA

Durant els anys vint i trenta del segle passat, el jove mestre Tomàs Vicens va fer-se càrrec de l'escola pública masculina de Peralada. Apassionat de la renovació pedagògica i l'estudi de la història, Vicens tenia la ferma convicció que l'ensenyament havia de ser un motor de la modernització de la societat. Ressenyar la seva trajectòria mereixeria un volum biogràfic sencer, per això aquí només la perfilarem a partir d'una recerca superficial a l'arxiu documental familiar de la seva nora Roser i el seu nét Carles, i de les converses amb alguns dels seus alumnes d'aquell temps.

Tomàs Vicens i Regencós va néixer a Palafrugell el 4 de gener de 1894. De ben jove es va implicar en els cercles culturals de la localitat –als disset anys ja era el secretari de l'Ateneu Palafrugellenc–, i va col·laborar habitualment al setmanari *Baix Empordà*. Va estudiar magisteri, i va superar amb èxit les oposicions el juny de 1915. El setembre de 1917 va ser destinat a l'Alt Urgell, concretament a Adraén, i un curs més tard a Anserall, on hi va estar fins al curs 1923-1924. A partir de llavors, va exercir a Peralada durant deu anys, abans de traslladar-se a Barcelona per incorporar-se al recent inaugurat Grup Escolar Francesc Macià. Durant l'estada a la vila comtal empordanesa, va iniciar una re-

lació amb Carme Calvet, filla de *donya* Teresa Llaty, la mestra de l'escola de les nenes. La parella es va casar el gener de 1930 i, fruit del matrimoni, van néixer dos nens, Carles i Enric. Després de la guerra, Tomàs Vicens va continuar residint a Barcelona, i va exercir en una escola de la plaça Espanya. Amb tot, la seva relació amb Peralada va continuar: va guanyar un dels premis extraordinaris al *Certamen Històrico-Literario* convocat per la Biblioteca del Palau de Peralada el 1953, i les seves visites al poble van ser freqüents fins a la seva mort, el 1971.

Antics alumnes. A Peralada, queden pocs testimonis de la seva experiència com a alumnes de Tomàs Vicens. Malgrat tot, hem pogut parlar amb en Pere Pallé, de 88 anys; en Pere Vila, nascut el 1917 –va cap als 96 anys– i l'Albert –Berto– Casanova, del mas Sarget, de 92 anys. Tots tres van anar a estudi amb el senyor Vicens, i en conserven records. Pere Pallé el recorda com «un home molt pulcre i respectuós, a la mida del seu temps. Un 'senyor senyor', en una època en què altres mestres anaven a pinya seca. Coixejava, perquè tenia una cama més curta que l'altra a causa d'una paràlisi infantil, i anava amb una sabata ortopèdica». Segons explica, era l'únic mestre per a una cinquantena de nens a l'es-

cola de la Casa de les Bombes –antic Hospital–, amb entrada per la plaça dels Ollers. Davant aquesta dada, en Berto observa: «Ensenyava *lo* que podia, tot i que érem un xic malacostumats, no es feia respectar massa i no t'apurava pas». I amb sornegueria, afegeix que «sovint estava distret festejant amb la filla de *donya* Teresina a través d'una finestra que comunicava l'escola de nens amb la de les nenes.»

En Pere Vila reconeix que els nens eren «una mica salvatges», i el disculpa dient que «amb poc feia prou, perquè era un senyor que ja volia ensenyar, però els alumnes no *dàvem* prou. Sempre amenaçava amb la *cachava*, però no la va fer servir mai». I afegeix que, amb tot, a ell sempre va tractar-lo bé, «segurament perquè em trobava pacífic». En Pere Pallé també el disculpa: «Tu t'imagines què era un mestre amb 50 alumnes d'edats diferents? Quedes *agotat*...»

Expliquen que, per organitzar els nivells, distribuïa els alumnes més grans o espavilats com a 'monitors' de petits grups, encarregats de supervisar la feina dels companys. Amb aquesta fórmula, que en pedagogia es coneix amb el nom de mètode Lancaster, Vicens podia millorar el rendiment de la classe.

Exposicions i publicacions. Interessat per fomentar l'escolarització de la societat, Tomàs Vicens va voler deixar constància de la seva feina arreu on va

El mestre Tomàs Vicens va exercir a Peralada durant 10 anys.

PROCEDÈNCIA: Família Vicens-González.

exercir. En són testimoni les exposicions dels treballs del seus alumnes organitzades al Foment Urgellenc abans d'arribar a Peralada, i diverses publicacions de caràcter pedagògic, moltes de les quals aposten per l'acostament de la natura a les aules, convertint-la en un element important dins el procés educatiu, fruit de l'aplicació pràctica dels seus mètodes didàctics. Des de mitjan segle XIX diverses disposicions legislatives ordenaven l'obligatorietat de l'ensenyament de l'agricultura a l'escola, i Vicens va aplicar les instruccions en un sentit ampli, perquè a banda d'impartir coneixements sobre agricultura també va introduir a l'aula el treball a partir de l'observació de la natura i l'entorn.

En aquest mateix àmbit, entre els records dels alumnes destaquen les vivències al camp dels Experiments, a la zona de la Garriga. En aquest paratge, Vicens havia llogat un terreny d'una vessana, i cada quinze dies hi portava la mainada, perquè aprenguessin el cultiu de la vinya –cada alumne tenia assignat un cep– i apicultura, disciplina per a la qual sentia una gran afeció –l'any 1929 fins i tot va participar en un curs per a mestres rurals a Miraflores de la Sierra (Madrid). Segons Pallé, «aquest era el seu *hobby*. Va comprar dues *colmenes* amb dos pisos pels *panals*. I ens va ensenyar a treure la mel i cuidar els rucs, protegits amb un *sombrero* de copa i una tela per protegir-nos». En Pere Vila afegeix que al camp també hi havia l'estació meteorològica local –el 1927 Vicens n'havia estat nomenat responsable–, dotada d'un pluviòmetre, un termòmetre i altres instruments, i destaca que ell solia ser l'escollit «per anar a guaitar l'aigua que havia caigut». Trobem recollides aquestes experiències en petites publicacions: *Cartilla pro-árboles y pájaros* (1928), *Consejos apícolas* (1928), *Les pràctiques agrícoles i entomològiques a l'escola primària* (1934), *El treball didàctic de la nostra escola unitària*

La Margarida Clos, la Margarita Sola i la Margarita Cristina, davant de l'antiga escola de les Monges.

Les Agustines de Peralada

Francesc Montero > TEXT I FOTOGRAFIA

Un repàs de la vida escolar a Peralada també ha d'incloure l'escola de les monges de clausura agustines del convent de Sant Bartomeu, l'arribada al municipi de les quals es remunta al 1391, procedents de Bell-lloc de Cantallops. Ens n'expliquen els seus records la Margarida Clos Bech, nascuda el 1924 i coneguda a Peralada com la Margarideta; la seva filla, la Margarita Sola, de 61 anys, que viu a Figueres, i la Margarita Cristina, de 62 anys, filla de la Roseta del carrer del Forn, ara resident a Vilabertran. A l'època de la Margarideta, totes les nenes estaven a la mateixa aula, i només feien festa els diumenges. Recorda com, després de l'estona d'oració matinal –«en fèiem via, no perdiem pas feina»– la *madre* Catalina i la *madre* Rosario els ensenyaven a comptar i escriure, a fer labors... Per sobre de tot, afirma que «els van ensenyar a respectar la gent». No recorda gaire bé la resta de monges, no les veien perquè l'espai dedicat a l'escola estava separat del convent per un carrer, la Pujada de les Monges, i les mestres hi accedien per un pas privat enlairat.

Durant la guerra, el convent va tancar i les religioses van refugiar-se en altres indrets, fins que el 1939 van poder tornar-hi, i s'hi van estar fins al 1977. Als anys cinquanta, les coses havien canviat, en moltes coses malauradament a pitjor. La Margarita Sola i la Margarita Cristina recorden que, als matins, les nenes estudiaven les assignatures habituals d'aritmètica, història, i anys més tard el comerç –sense oblidar-se mai de resar l'Àngelus a les dotze del migdia–, mentre que solien dedicar les tardes a les labors i a resar el rosari, costum que també recorda la Margarideta. De tant en tant, els donaven trossos de 'pa d'àngel' que havien sobrat de la preparació de les hòsties per a l'eucaristia.

Segons recorden, sor Eugènia atalaiava junts els nens i nenes petits, mentre que sor María, sor Guadalupe i sor Càndida impartien les classes a les noies grans –els nens només hi podien anar fins als sis anys. També recorden que obligatòriament havien d'anar amb màniga llarga i, si anaven amb màniga curta, en entrar a l'escola es posaven uns *maneguins* que els tapaven els braços. També comenten amb cert afecte les festivitats religioses –el mes de Maria, el mes del Sagrat Cor, les vetlles de Setmana Santa– i especialment el dia de la Immaculada Concepció, el sant de la *madre* superiora. Aquella jornada les nenes feien una festa i ballaven danses o feien teatre en honor a la monja. Amb tot, també hi ha espai per a records amargs propis d'una època negra, que donen fe d'unes pràctiques que sortosament han anat desapareixent: les orelles de burro per a les qui no se sabien la lliçó, alguna bufetada, i les sessions de la Pilarín Cañada i les seves cançons patriòtiques de *Formación del Espíritu Nacional*.

L'escola centenària d'Agullana

AMB REFERÈNCIES DOCUMENTALS DES DEL SEGLE XVIII, LA HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ AL POBLE TÉ UN ABANS I UN DESPRÉS DE LA CONSTRUCCIÓ DE L'EDIFICI ACTUAL FA 100 ANYS

Enric Tubert > TEXT // Aniol Resclosa i Planes > FOTOGRAFIA

Segurament hi ha pocs pobles que tinguin tan ben documentada la història de la seva escola com passa a Agullana. Curiosament això té una relació directa amb el material generat en moments clau –inauguració, 50è i 75è aniversari i centenari– de la història de l'edifici escolar actual dedicat a la memòria del seu mecenes, Lluís Marià Vidal.

El que es pot extreure de la documentació publicada existent és que Agullana és un poble en el qual es pot parlar d'ensenyament públic, de manera documentada, des d'inicis del segle XVIII. També es pot parlar de la convivència

de l'ensenyament públic i privat durant quatre dècades del segle XX i, per altra banda, és obligat precisar que hi ha un abans i un després de la construcció de l'edifici projectat per Josep Azemar i que el 2013 va complir 100 anys.

Les primeres notícies concretes de mestres a Agullana són dades relatives a Ermengol Amill, personatge històric protagonista de la novel·la *Lliures o morts*, el qual es va casar amb Rosa Pont a Agullana, amb qui va tenir tres fills, entre 1701 i 1708, i que consta que abans de convertir-se en un miquelet i arribar a general, va exercir com a mestre de minyons i

traginer. Més enllà d'aquesta referència hi ha notícies d'altres mestres durant tot el segle XVIII i la primera vegada que es parla d'ensenyament de nenes és el 1858, en un contracte d'arrendament d'un local destinat a aquest fi.

El fet que, a causa de l'efervescència de la indústria del suro, Agullana passés de 1.034 habitants el 1842 als 1.641 habitants el 1900, va suposar un greu problema per als mestres del poble, que es trobaven amb classes massificades i que havien de treballar en locals que no complien cap dels requisits recomanables. Això va provocar tot un moviment social

En Miquel Mallén i la Rosa Maria Santeugini, als gronxadors del pati de l'escola d'Agullana.

La mestra Francesca Vidal

que va desembocar en dos fets: d'una banda es van instal·lar al poble dos centres privats –el 1903 un de monges de la congregació de Sant Josep de Cluny i el 1907 un de germans de les Escoles Cristianes– i d'altra banda es van iniciar els tràmits per a poder ubicar l'escola pública en un nou edifici.

'Hermanos' i monges. En un primer moment, les escoles de monges i *Hermanos* eren de pago però a partir de 1912 l'ensenyament amb aquests darrers va ser gratuït i, quan Francesc Bach de Portolà els va fer donació d'uns locals, va esdevenir una forta competència per a l'escola pública, que en aquell moment estava molt massificada. De fet, exceptuant el període de 1936–1939 els *Hermanos* van tenir l'escola oberta fins el 1944.

De la mateixa manera que ha estat del tot impossible trobar algú que guardés records de l'escola de les monges que, per altra banda, es van traslladar a la Jonquera, ha estat fàcil recollir testimonis, orals o per escrit, relatius al tipus d'ensenyament que s'impartia en l'escola de frares. En línies generals, els entrevistats que parlen de l'ensenyament amb els *Hermanos* en destaquen la disciplina i l'ordre. Recorden que es donaven classes de dibuix de les quals sortien unes exposicions a final de curs, amb treballs centrats en la reproducció de detalls arquitectònics que encara es poden veure en moltes cases agullanenques. Molts dels futurs paletes del poble van trobar aquí una formació que els va permetre després llegir plànols amb solvència. En acabar la Guerra Civil, l'*hermano* Collell va ser nomenat mestre a l'escola pública i va impartir classes a l'edifici de l'escola Lluís Marià Vidal. Els frares van estar al poble fins el 1944, quan es van traslladar a Figueres.

El cens escolar el febrer de 1903 donava un total de 199 alumnes als quals calia sumar-hi els 25 alumnes de classes

Tot l'alumnat del col·legi Sant Pau de Figueres que hi passàrem durant les dècades dels seixanta i setanta del segle passat és probable que recordi la senyoreta Vidal, ja que així és com deïem a Francesca Vidal i Comalat (Figueres, 1909–2001). Igual que el seu pare –Francesc Vidal–, estudià la carrera de magisteri a l'Escola Normal de Girona. El seu primer destí com a mestra fou un poblet de Granada anomenat Capileira on va exercir entre 1932 i 1934. Anecdòticament, algunes famílies de Capileira s'instal·laren a Figueres acabada la guerra i ella mateixa explicava que s'havia trobat antics alumnes del poble granadí. Segons recull el seu full de serveis, l'any 1934 demanà un apropament cap a la seva comarca, i fou traslladada a l'escola pública d'Agullana on passaria la guerra fins al 1944. Va haver de passar per la Comissió de Depuració, com a tot funcionari públic, que l'obligà a fer un curs de reciclatge i adaptació amb el nou règim durant la tardor de 1939 a Girona. Després de reincorporar-se a les classes només demanà un crucifix a les aules, ja que va ser una persona amb una forta fe catòlica. Posteriorment va fer de mestra a Banyoles fins a passar, poc temps després, al col·legi Sant Pau de Figueres, on es va jubilar a finals dels setanta.

El seu avi va ser el mestre de cases Alexandre Comalat a qui el comte de Peralada encarregà, cap al 1890, la reconstrucció del castell de Requesens, on va viure amb tota la família fins que finalitzà el projecte. Aquí passà la infantesa i joventut el pintor Guillem Comalat, fill de l'anterior i oncle de Francesca Vidal, fins que l'artista morí amb 26 anys. Aquesta prematura desaparició va fer que la seva obra artística quedés en l'oblit fins que la seva neboda es va preocupar de la difusió amb muntatges d'exposicions a la Jonquera i Figueres. Francesca Vidal va ser la persona que va donar notícia de l'existència del manuscrit de Palau-saverdera de memòries d'un pagès empordanès del segle XVIII a l'escriptora M. Àngels Anglada i Jordi Geli, encarregats de transcriure'l i publicar-lo el 1986. Fou una persona preocupada per Catalunya, una gran defensora de la cultura catalana i de fortes creences religioses // ERIKA SERNA

d'adults. Amb aquestes xifres i la manca d'uns locals capaços i dignes el tema va esdevenir el centre de la política local. Sovintejaren els requeriments de l'arquitecte entorn de la necessitat d'arreglar la teulada de l'escola de nens situada sobre l'ajuntament i com a conseqüència d'això començaren les gestions per fer plànols i fixar pressupost per a l'edifici d'unes noves escoles.

Finalment el 1910 Josep Azemar i Pont va lliurar a l'Ajuntament els plànols del projecte que li havien encarregat l'any anterior. La proposta d'Azemar era d'allò més ambiciosa: patis davanters com a barrera que evités sorolls; grans finestrals que inundessin de llum i oxigen les classes; espais destinats a museu escolar; vestíbul i despatxos per als professors; lavabos i vàters; projecte d'un gimnàs que fes les funcions de pati cobert; patis descoberts d'esbarjo per als nens i nenes; al pis superior habitatges per als mestres... eren entre molts al-

Al detall, la
Francesca Vidal.

L'ensenyament a l'Escala

GRÀCIES A LA DOCUMENTACIÓ DE L'ARXIU MUNICIPAL I AL TESTIMONI DE JORDI PIQUÉ, CATERINA ANDREU I JORDI BOIX RECUPEREM LA HISTÒRIA ESCOLAR DE LA VILA

Lurdes Boix > TEXT // Miquel Bataller > FOTOGRAFIA

Fins a la Primera República el control de l'ensenyament per part de l'església era absolut. La imatge de la verge presidia l'escola i cada dia els alumnes havien de cantar la salve. En acabar, el mestre havia d'acompanyar els alumnes a l'església a resar el rosari. Els capellans triaven els mestres: a l'Escala, el mestre era designat pel prior del convent de Santa Maria de Gràcia—on ara hi ha el Museu d'Empúries—i pel rector de la parròquia de Sant Pere de l'Escala. Les classes eren tres hores al matí i tres hores a la tarda, de dilluns a dissabte. L'ensenyament era obligatori, en castellà, i també s'ensenyava el llatí. Només es feia una setmana de vacances a l'agost.

L'any 1857, la primera llei d'educació va establir un mòdul escolar per a cada 500 habitants. A l'Escala se'n crearen dos: l'escola de nens i la de nenes, en locals separats. Existien, a més, tres escoles privades. L'ensenyament obliga-

tori era fins als nou anys. Les matèries que comprenia el programa d'ensenyament eren: religió i moral, lectura, escriptura, gramàtica, aritmètica, doctrina cristiana, urbanitat, geografia, història d'Espanya, higiene, economia domèstica i labors.

L'escola de 1890. Al l'Arxiu Històric de l'Escala es conserva la documentació relativa a la mestra Maria Gràcia Amir que va ocupar la plaça l'any 1864. L'escola tot primer estava situada en un edifici del carrer la Torre, fins que, a causa del perill d'esfondrament, es traslladà al carrer Enric Serra, en un edifici on encara es pot llegir «Escuela pública. 1890». El pis de dalt era destinat a habitatge de la mestra i família. El lloguer anava a càrrec de l'Ajuntament, raó per la qual el sou dels mestres de pobles era més baix que els de les ciutats. Les dones cobraven un terç menys que els homes, fins

que la llei de 1883 va igualar els sous. A partir de 1901, l'estat es va encarregar de pagar el sou als mestres i els ajuntaments només havien de facilitar l'escola i l'habitatge.

El deteriorament dels edificis escolars va ser un problema que es va allargar en el temps fins que es va acordar construir una escola pública en el terreny anomenat l'Aixart, permutant-lo amb un terreny de propietat municipal situat al Pedró, quatre vegades més gran, en considerar-lo poc adient perquè estava exposat a la tramuntana. La nova escola es va inaugurar durant la República, l'any 1934. El mes de setembre començaren les classes amb les mestres Maria Trill, Magda Dalmau i Paquita Bassa, i els mestres Lluís Alsina, Joan Adroher i Ferran Resa. La Guerra Civil obligà a tancar-la dos anys després.

El centre no tornà a entrar en funcionament fins l'1 d'abril de 1941. Per al

A l'esquerra, la mestra Isabel Ruhí i unes alumnes al col·legi públic Empúries.

FOTO: Joan Lassús. A la dreta, la mestra M. Gràcia Amir i l'ajudant Joaquina Centena amb les alumnes. Any 1910 // FOTO: Josep Esquirol.

nou règim l'educació era, de nou, cosa de les famílies i dels ordes religiosos. L'estat només havia de complementar l'oferta. La tasca educativa de la República quedà anul·lada, la coeducació i l'ensenyament en català també. La repressió caigué sobre el cos educatiu. Molts mestres es varen exiliar i d'altres varen ser depurats, i es va perdre tot el potencial pedagògic modernitzador de la República i i es va retornar als anys de l'opressió i prohibició de la llengua.

Actualment l'Escala té quatre centres educatius: l'escola bressol Ballmanetes, l'escola Empúries i l'escola Esculapi, destinades a primària, i l'institut El Pedró, a secundària. En res s'assembla l'actual escola bressol amb la guarderia on anàvem la mainada de l'Escala a final dels anys cinquanta i principi dels seixanta. Era en els baixos d'una casa que donava a un pati amb un llimoner. Se'n deia ca la Tàtia, perquè els petits no sabíem dir bé el nom de la persona que la regentava, un nom ben de mal dir, per cert, per una criatura que començava a parlar: Escolàstiga. Aquella 'guarderia' –i mai tan ben dit perquè aquella bona dona no ensenyava res–, només guardava tantes hores com feia falta els infants de les mares que treballaven, no tenia lavabo i les necessitats corporals s'havien de fer en una olla de terrissa que tenia a terra. L'Escolàstiga era molt prima i vella. Anava vestida de negre, amb els cabells blancs recollit en un monyo. Tenia una veu rogallosa i xisclava molt quan s'enfadava, de manera que ens feia por perquè semblava la bruixa dels contes.

En Jordi Piqué i Sagrera i la Caterina Andreu i Rúbies són una parella de mestres. Quan es varen conèixer i varen començar a festejar, l'any 1962, ja estudiaven i tenien clar el seu futur. En Jordi de petit ja jugava a fer de mestre i la Caterina tenia un oncle que ho era. Els agrada molt la mainada i es veu

claríssim que la seva professió és vocacional. En Jordi, a més, té una altra gran afició: el teatre. Va dirigir els grups de teatre escolars fins que es va jubilar i ara continua amb un grup amateur.

La Caterina va començar a exercir de mestra, l'any 1969, al col·legi de monges de la Divina Providència i encara recorda amb afecte quan les monges li varen regalar una imatge de la verge com a present de noces: «Tenia vint alumnes però de cursos barrejats. Sort que compartia les classes amb una altra mestra i un professor d'anglès, que li dèiem el Mís-ter i venia expressament de Barcelona. Abans era molt diferent, si calia, es feien classes dissabtes i diumenges al matí per preparar exàmens. Les classes eren a la capella, de manera que els diumenges havíem d'arraconar les taules i les cadires i posar-hi els bancs per fer missa. Recordo una anècdota molt divertida de les monges: com és lògic, només hi havia nenes i un dia la superiora ens va dir que vindrien tres nens que s'havien d'examinar de quart de batxillerat i no hi havia cap mestre per atendre'ls al col·legi Empúries. Les nenes es varen posar molt contentes, però els nois es morien de vergonya. Cada any feiem *Els Pastors de Nadal* i una obra que es deia *Pepa la verdulera*.»

El pa amb vi i sucre. En Jordi parla de l'escola del seu temps amb un cert enyorament: «Tenia sis anys quan vaig anar als estudis l'any 1952.

Era l'època del pa amb vi i sucre i dels sants de la *xiculata* Juncosa, de les berenades al puig de les Sorres, al Montgrí i d'esperar les esbotzades a la Punta, quan feia temporal. Traginava una bossa de cuiro que feia més mostra que no pas jo. A dins hi havia el *plumier* amb l'*escurga* (manera escalenca de dir l'estri per fer punta al llapis). De llibres, ben pocs: el *Catecisme* i l'*Enciclopèdia*, un manual que contenia totes les disciplines. Els llibres de lectura eren: *Lecciones de la naturaleza* i *Lecciones de cosas*.»

El mestre descriu bellament l'escola que va trepitjar tants anys: «Era un sobri però bonic edifici de l'època republicana construït gràcies a l'esforç d'en Pepito Figueras (l'avi del poeta Enric Casassas) –que era alcalde– i altres components de l'Ajuntament. A classe érem 30 alumnes. Hi havia moltes faltes d'assistència: el fred, el fort vent, la pluja o les malalties infantils –galteres, la pigota cristallina, el catarro i el xarampió– eren raons suficients per quedar-se a casa. Aleshores no teníem res que escalfés aquelles classes tan grosses. Només una estufa de llenya que feia més fum que escalfor. Es jugava a bèlit, a baldufa, boles, *bistri*, *mansana* i anar a buscar or, que no era res més que pedres brillants que picàvem. Recordo també la fred de l'any 56, seguida dos anys més tard d'una epidèmia de tifus, que va obligar molts nens i nenes a fer llit mesos sencers. Poc a poc la ploma va substituir el llapis i el tinter, el secant i les taques a la camisa o als pantalons complementaven el nou estri. En el pupitre hi havia un forat pel tinter. Era l'època de la llet en pols i el formatge. No sé si feiem cara de

En Jordi Piqué i la Caterina Andreu.

La Maria Teresa Ivars, de Figueres

Isabel Guzmán > TEXT // Josep M. Dacosta > FOTOGRAFIA

Els pares de la Maria Teresa eren mestres i ella es va decidir també pel magisteri. Als 19 anys ja tenia plaça a Vilanova de la Muga, era una escola unitària rural «eren uns vint alumnes dels sis a tretze anys». La Maria Teresa té bons records d'aquella època, «al poble eres una institució i els pares et confiaven la mainada: 'Senyoreta, vostè mateixa l'ensenyi a llaurar dret!'». El llibre de text, l'*Enciclopedia Alvarez* resumia totes les matèries, «els nens només portaven llapis, goma, una llibreta... i l'estella per encendre l'estufa!». La canalla era molt agraïda, la majoria no havien sortit mai del poble, i agafar el tren per descobrir el mar va ser tota una aventura, «en arribar a Colera, es van llençar a l'aigua en roba interior, ningú tenia banyador!». Tot era una novetat, «recordo que al principi em feia el dinar al pis de dalt de l'escola amb una cuina econòmica, però per fer-ho més ràpid em vaig comprar un fogonet de gas butà. Els pares venien a l'escola per veure aquell invent, sorpresos em deien: 'Senyoreta, vigili que pot explotar com una bomba'».

Tot i la bona acollida al poble, la Maria Teresa frisava per anar a Figueres, «la Rambla bullia de jovent i jo volia viure a ciutat, per això em vaig comprar la *Mobylette*. Era pràcticament

la primera dona que hi anava, recordo que els dies de tramuntana l'alcalde de Vilanova m'esperava a l'altra banda del riu Muga i cridava: 'Vinc perquè un dia cauràs daltabaix!'»

«La moto va ser de gran ajuda, però el meu objectiu era aconseguir una plaça a Figueres. Per tenir més punts calia fer oposicions a pàrvuls, les vaig aprovar i el meu primer destí va ser a Martorell. Els anys seixanta era pràcticament una ciutat dormitori, les famílies treballaven a la Seat o a Barcelona tota la jornada, les aules amb més de quaranta alumnes dificultaven molt la tasca d'aprenentatge». La nostra mestra, no en té un bon record, sobretot pels aiguats del 1962, «va ploure durant molts dies, el Llobregat va sortir de mare, les cases queien com si fossin de paper, el riu arrossegava bestiar, eines i sentíem impotents els crits de la gent!. Terrible, fins i tot ens va visitar el *Caudillo*!, la gent comentava que el Pont del Diable havia fet honor al seu nom.»

«Després d'un llarg any a Martorell, el 1963, vaig aconseguir plaça al col·legi Sant Pau de Figueres. La directora, l'Anna Puig i Giralt, era una dona compromesa amb l'ensenyament, va promoure la creació de les aules per a nens discapacitats, fins aleshores les famílies els tenien amagats a casa, per por o vergonya». Va continuar la seva tasca integradora potenciant la creació de l'escola del Bon Pastor, per escolaritzar tots els nens d'ètnia gitana. Al col·legi no només sorprenia la professionalitat de la directora sinó la manera d'ensenyar de les mestres formades durant la República. Valoraven la pedagogia per sobre de tot, «l'alumne cal que entengui allò que llegeix, ben diferent del sistema franquista on l'objectiu era recitar de memòria els punts de la Falange! L'ensenyament estava totalment controlat pels inspectors, teníem molt clar que el català era prohibit, un error suposava la suspensió de sou i feina. Malgrat tot, els temps van millorar i abans de jubilar-me va visitar l'escola la Irene Rigau, actual consellera d'Ensenyament, una persona compromesa amb l'educació i amb la nostra llengua.»

«Als 60 anys amb 41 de servei em vaig jubilar: el més important és aconseguir que el nen entengui el que està escrit, encoratjar-lo a pensar, educar crea un vincle amb l'alumne per sempre». La senyoreta Ivars ha viscut la transició educativa: del franquisme a la democràcia, del castellà al català, sap el que costa avançar i com a bona docent sap que escoltar segons quin ministre no resulta gaire pedagògic 📖

La Maria Malé Cornellà

Nil Ventós > TEXT // Aniol Resclosa i Planes > FOTOGRAFIA

«La classe amb la mainada m'encantava i això que no ho vaig fer per vocació... però m'ha agradat molt, va ser una bona decisió». La Maria Malé Cornellà (Figueres, 1952) resumeix així la seva etapa professional. En els seus 40 anys d'exercici va ensenyar en tres escoles diferents, va escriure un llibre de text i va participar activament en el Grup de Renovació Pedagògica de l'Alt Empordà. Als setze anys va començar a estudiar magisteri, «perquè era l'única cosa que es podia fer a Girona». Després de dos anys de classes a l'Escola Normal i un any de pràctiques a l'Escola Eiximenis ja va ser mestra. La seva primera experiència fou donar classes a noies de segon de primària a l'Escola Annexa de Girona. D'aquell començament en recorda la quantitat de feina: «El primer any tenia 49 noies i treballava de nou del matí a les set de la tarda; però eren alumnes que els deies 'fes això' i ho feien.»

La següent parada va ser Vilanant. En el concurs donaven la plaça amb la condició que s'hi havia de quedar un mínim de sis anys. Ella n'hi va estar onze. «De tots els que vaig triar, era el poble que menys coneixia, o sigui que el vaig posar a l'últim lloc, i quan em van donar la plaça vaig haver de descobrir on era», confessa. Quan hi va entrar, el setembre de 1971, compartia l'escola amb un altre mestre, però la natalitat va disminuir i s'hi va quedar tota sola durant sis anys. «Feia de tot», aclareix, «des de parvulari fins a vuitè i totes les matèries». Malé recorda que els alumnes eren molt autònoms: «Els explicava una cosa, els posava feina i me n'anava amb uns altres. I tot en una mateixa classe». Era a la vegada mestra i directora, s'encarregava de la gestió i de l'ensenyament i sense cap ajuda externa. Els horaris els decidia segons les necessitats.

Tot i no viure-hi, a Vilanant era com del poble. Quan feien una excursió hi anava tothom, fins i tot els pares i els

avis. «Era l'excursió de l'any», comenta mentre ensenya una fotografia del 1984 d'una visita a Montserrat.

El 1977 va decidir girar pàgina i canviar d'escola. «Més que res ho vaig demanar per deixar el cotxe», afirma. Va triar el col·legi Josep Pallach, inaugurat feia un any al costat de casa seva i on hi ensenyaria fins al juny de 2012. El que més la va sobtar va ser la quantitat de nens, sobretot al pati. I també, és clar, passar d'organitzar-se tota sola a haver de participar en reunions on hi havia «moltes pèrdues de temps.»

Ja hem dit que Malé va ser una de les promotores del Grup de Renovació Pedagògica de l'Alt Empordà. El 1979 es va organitzar la primera Escola d'Estiu. Ella va ser-hi al darrer durant onze estius, fins que es van començar a preparar des del Departament d'Ensenyament. Les sessions eren molt variades, des de temes de català i matemàtiques, fins a cursos de teatre i música. «Una vegada vam enterrar un gos, el vam desenterrar i vam estudiar les restes durant un curset de prehistòria amb Eudald Carbonell», explica.

Un d'aquests cursos va suposar l'origen de *Geografia de l'Alt Empordà*, llibre de text publicat el 1983 i que va guanyar el premi Baldiri Reixac.

A més d'ella, els responsables dels continguts van ser Albert Fita, Josep Gifre, Miquel Mallén i Marta Serra. «Al principi, no vam pensar a fer un llibre, sinó a tenir material per anar treballant a classe», recorda Malé. Cada professor s'encarregava d'un tema i ella va elaborar la part del clima. L'obra va comptar amb molta participació, ja que a més de la part curricular, els dibuixos de paisatges els va fer Joaquim Bech de Careda; els de les plantes, Montse Gironell; i els dels animals, el dibuixant Claude Lambert.

Malé va descobrir una feina que l'atreia i de la qual gaudia amb el tracte amb la mainada. Jubilada des de fa més d'un any, ha canviat les classes de més d'una vintena de nens per una altra passió: cuidar el seu nét 🐾

M5

Un grup de veremadors veïns de Sant Llorenç de Cerdans durant un descans a la vinya.

ANY: ENTRE 1940 i 1950

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: FAMÍLIA JUANOLA, DE NAVATA

M6

Retrat d'un grup de joves pastors, acompanyats del gos i d'un vedell, als boscos del nord de l'Albera.

ANY: AL VOLTANT DE 1950

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: FAMÍLIA JUANOLA, DE NAVATA

PATRIMONI

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

Jaciment de la Serra del Mas Bonet [pàg. 84-85]

RAFEL ROSILLO [Fortià, 1977. Arqueòleg]. ANTONI PALOMO [Barcelona, 1968. Arqueòleg]

PATRIMONI ARQUITECTURA

El castell de Querroig [pàg. 86-87]

ANNA ALBÓ [Figueres, 1967. Arquitecta especialitzada en patrimoni]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Jordà de Molins [pàg. 88-89]

FERRAN DEL CAMPO [Figueres, 1954. Historiador]

PATRIMONI HISTÒRIA

Vilaüt, un veïnat de Pau [pàg. 90-91]

ANTONI EGEA [Girona, 1957. Historiador]

PATRIMONI ETNOGRAFIA

La vara d'en Rotlan, a Maçanet [pàg. 92-93]

PERE ROURA [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]

PATRIMONI LA VINYA I EL VI

La fil·loxera a l'Empordà [pàg. 94-95]

EDUARD PUIG VAYREDA [Figueres, 1942. Enòleg]

PATRIMONI LITERATURA

El Sabater d'Ordis [pàg. 96-97]

JORDI PLA [Figueres, 1949. Filòleg]

PATRIMONI FLORA

L'àlber [pàg. 98-99]

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA // Rafel Rosillo i Antoni Palomo > TEXT I FOTOGRAFIA

Jaciment de la Serra del Mas Bonet

Unes obres ferroviàries han posat al descobert un jaciment del neolític i d'inicis de l'edat del bronze que va estar ocupat durant més de 3.000 anys

El ric patrimoni prehistòric altempordanès és conegut per la gran majoria de nosaltres. El mig miler llarg d'exemples –entre dòlmens, cistes, menhirs i roques amb gravats–, escampats per l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus són exemples de la intensa activitat que van desenvolupar els grups prehistòrics. Aquesta àrea –la més densa pel que fa al megalitisme del nord-est peninsular– aporta als prehistoriadors una informació privilegiada per a entendre les pràctiques funeràries de les societats prehistòriques del neolític mitjà final i del calcolític –entre el IV mil·lenni i el III aC.

Aquesta situació contrasta amb les poques dades que coneixem dels poblats, a l'Alt Empordà que són molt més escassos. Fins fa ben poc, el magnífic jaciment de ca n'Isach (Palau-saverdera), el de Riera Masarac (Pont de Molins) i el del Camí dels Banys de la Mercè (Capmany) eren els únics exemples coneguts i estudiats d'aquests tipus d'hà-

bitats neolítics o calcolítics. De fet, aquesta situació és comuna a totes les comarques de Girona on el registre arqueològic més abundant és el que està relacionat amb el món funerari.

Els darrers anys però, l'increment en la construcció de grans infraestructures al nostre país ha fet canviar lleugerament aquesta situació. És així com s'han posat al descobert un bon nombre de jaciments arqueològics, fins ara desconeguts, dins els traçats naturals utilitzats al llarg de tota la història i fins i tot a la prehistòria. És el cas del jaciment prehistòric de la Serra del Mas Bonet descobert l'any 2008 a Vilafant. Es va localitzar durant el procés de construcció de la nova via de tren convencional que actualment uneix Vilamallà amb l'estació del TGV Figueres-Vilafant.

Més de 3.000 anys d'ocupació. Les restes arqueològiques que es varen documentar són vestigis de la utilització de l'indret

–un petit turó que s'alça sobre la plana–, per part de diferents grups prehistòrics durant pràcticament tot el neolític (antic epicardial, mitjà ple i final calcolític) i fins a l'inici de l'edat del bronze –bronze inicial. Estaríem parlant, doncs, d'un lapse de temps que aniria des d'inicis de l'any 5000 fins a l'any 1500 aC.

De tot el conjunt de restes no trobem cap construcció alçada, és a dir, totes les 141 estructures que es varen poder registrar estan excavades a terra. Són fosses de diferents formes, mides i tipus, de les quals hem de suposar que l'erosió provocada tant pel pas dels segles com pel treball agrícola ha provocat que totes es presentin parcialment conservades. Entre els elements que s'han excavat s'han documentat sitges per a l'emmagatzematge de cereals, cabanes que tindrien una part enfonsada en el subsòl, fogars i nombrosos forats emprats per a sostenir pilars de cabanes o altres construccions cobertes. Potser d'entre tots els elements podem destacar el que hem

Estela amb banyes del neolític final-calcolític.

anomenat fons de cabana, atès que una part d'aquesta es trobaria per sota del nivell de circulació exterior del poblat. Aquest és un recurs constructiu molt estès durant el neolític i l'edat dels metalls i permetia aconseguir un espai ben confinat i disminuir l'esforç a l'hora de bastir les parets de la cabana. En aquest sentit a la Serra del Mas Bonet s'han excavat dues estructures d'aquests tipus a l'interior de les quals s'han documentat fogars, forats per faltar els pilars de fusta, fosses...

Totes aquestes fosses de mida i de funció diferents es van reomplir generalment amb allò que aquests grups humans hi varen llençar un cop amortitzada la seva funció inicial o bé de forma natural. Per exemple les sitges, que un cop perdien la seva funció original sovint s'utilitzaven com a abocadors de deixalles. L'estudi dels continguts de la brossa prehistòrica o del que és per nosaltres material arqueològic, és la base per poder analitzar i interpretar la forma de vida dels grups que habitaren a la Serra del Mas Bonet.

Ceràmica, destrals, ganivets... Els materials més nombrosos i singulars recuperats en els farcits de les fosses són els que provenen del període neolític final calcolític. S'ha documentat gran varietat de ceràmica, destrals de pedra pulimentada, estris de pedra ta-

llada com ganivets i puntes de fletxa, elements d'ornamentació personal com penjolls i denes de collaret, restes d'animals domèstics consumits, carbons i granes carbonitzades.

Aquest ampli registre arqueològic permet obtenir una visió precisa de les activitats socioeconòmiques desenvolupades per aquests grups, en uns moments de canvis profunds provocats, entre altres qüestions, per l'incipient aparició de la metal·lúrgia de l'or i dels minerals de coure.

Una prova d'aquests canvis i de la complexitat d'aquestes societats és la presència d'elements que ens parlen de les seves creences. En aquest sentit creiem que les troballes més excepcionals realitzades a la Serra del Mas Bonet són sis esteles –algunes amb banyes esculpides– i un menhir. Les esteles fabricades en gres local –dues de les quals senceres– són elements repetitius que presenten unes característiques escultòriques i una morfologia similars. Observades frontalment, tenen una forma semblant a un trapezi amb unes protuberàncies en forma de banya en els vèrtexs del costat més llarg.

La forma de les esteles es pot relacionar amb la representació frontal d'un cap de toro, animal molt present en les restes faunístiques, i explotat a la Serra del Mas Bonet per la carn, la llet i també per la seva força de treball.

La simbologia al voltant del toro i els seus atributs és àmpliament coneguda en les societats agrícoles i ramaderes de tota la Mediterrània i generalment se l'ha relacionat amb el gènere masculí. Possiblement a la Serra del Mas Bonet tenia una significació semblant, emprat com a símbol de protecció de l'agricultura i, per tant, de la fertilitat, per assegurar així el manteniment dels cicles naturals.

Ateses les dues modalitats de mides –tres tenen unes mides que no superen els 66 x 30 x 16 cm i les altres tres els 137 x 65 x 31 cm–, podríem pensar que les petites estaven relacionades amb espais més domèstics i les grans amb espais exteriors i/o comunitaris en els quals serien molt visibles.

La presència del menhir, localitzat dins d'una gran fossa juntament amb una de les esteles, podria representar un contrapunt al culte impersonal del toro d'origen natural en una representació figurativa no humana d'un personatge rellevant.

En qualsevol cas, la presència d'aquests elements escultòrics dins del context d'un poblat afegeix, com a mínim, una prova material que les manifestacions simbòliques i religioses d'aquestes comunitats no es limitaven únicament al món funerari megalític, contemporani al poblat de la Serra del Mas Bonet.

A dalt, panoràmica de les obres del tren, al terme de Vilafant, que van deixar al descobert aquest jaciment.

indret

MARTA PALOMERAS TEXT I FOTOGRAFIA

Sant Mori

UN POBLE TRANQUIL AL LÍMIT AMB L'EMPORDANET

Sant Mori s'insinua de lluny i es deixa entreveure mig camuflat pel bosc que hi ha a banda i banda de la carretera. Algun pi privilegiat acaricia el poble a ulls de qui mira des d'aquell punt concret. El bosc, generós, acompanya els visitants per deixar pas a les cases i les anècdotes. Des de dins, l'ambient del poble, a tocar de la riba dreta del Fluvià, és agradable i tranquil; deu ser la seva gent que el fa així. O potser és el poble que fa que la gent sigui agradable i tranquil·la?

La creu de terme, del segle XVI, és el punt que separa, o uneix, els dos barris del poble, Sant Mori –també anomenat del Castell– i el Puig. Per en Sebastià Quintana, conegut com en Pebi, de 34 anys, que ha viscut sempre al poble, cada vegada es nota menys la separació entre els dos nuclis. «Les cases que s'han construït els últims anys han acostat una part amb l'altra», explica al principi del passeig que fem mentre m'ensenya els punts més importants del poble

i m'acompanya a parlar amb algun dels gairebé 200 santmoriencs. «*Abantes* de la guerra van treure la creu, que era al barri de Sant Mori, i quan es va acabar la van posar on és ara, entre els dos barris», explica la Dolors Teixidor, filla del poble, després d'una partida de cartes al casal de la gent gran. Al nucli de Sant Mori, abans fortificat per una muralla, s'hi situa l'església i, segons l'historiador Joan Badia-Homs, hi ha cases d'entre els segles XVI i XVIII; l'altre, Sant

MARTA PALOMERAS. Vilafant, 1989. Mestra.

Puig, va començar a poblar-se el XVIII. «Abans es notaven més les diferències entre els dos barris; no sé si era pel que ens n'havien explicat», comenta en Pebi. A la Modesta Cucurull, l'alcaldesa, no li agraden gaire les distincions entre aquestes dues parts: «De vegades sents que gent de Sant Mori diu 'me'n vaig al Puig' i, és clar, els del Puig *se'n senten de menos*. Tots som del mateix poble». Parla amb un petit deix de lleidatà en l'expressió, record dels seus orígens, oblidat des de fa temps en l'accent. La Modesta va venir a viure a l'Empordà amb l'Antonio Renart, fill de Sant Mori, que treballa a la biblioteca.

La biblioteca és al pis de dalt del casal de la gent gran, on temps enre-hi havia hagut l'ajuntament i el consultori mèdic. Les parets de la biblioteca guarden amagats poemes i cançons, lliçons i càstigs: «Aquí era el col·legi, hi veníem a aprendre de lletra». La Dolors va tenir la sort de coincidir amb l'època dels poemes i les cançons. Quan parla de la seva escola se li dibuixa un somriu-re a la cara i se li il·luminen els ulls. Parla

d'un llibre de lectures, *El meu llibre* i li demana per veure'l. S'aixeca de seguida i al cap d'un moment apareix amb el volum a les mans. Encara es recorda del poema que tantes vegades havien recitat: «*Donya Rata surt de casa cap al tard d'un jorn d'estiu, com que és vella, ja no hi lluca, i s'embranca pels camins...*». Més endavant, l'escola va passar al costat d'on ara hi ha el local social. En un moment del passeig en Pebi mira l'escola on va anar i explica que hi havia dues classes: una de pàrvuls i una de primer a vuitè. Fa una desena d'anys que la van tancar i ara els infants de Sant Mori van a l'escola a Camallera.

Només hi queda un pagès.

Sembla que Sant Mori ha viscut molts canvis. La Carmeta Vidal, la Rossita Bassieres, la Lola Ayats, la Dolors Teixidor i la Joana Liaño, cadascuna hi diu la seva: «*Abantes* cada casa era habitada. Ningú no treballava fora. Tothom era pagès i ara només en queda un, en Josep Torró. Quan nosaltres érem peti-

tes hi havia moltes brigades de paletes i ara potser n'hi ha quatre. Hi havia la botiga –l'*Único*– i una fleca; també venia una parada de fruita... Ara només queda la carnisseria. Vénen dos peixaters un parell de dies a la setmana, i una camioneta, a la Creu, a portar-nos el pa. Es va parar l'estudi per falta de mainada. El poc jovent que hi ha, en marxa». La Joana va venir a Sant Mori de més gran, les altres hi han viscut tota la vida. Després de converses i partides, les últimes que surten del local són la Dolors i la

Lola, mentre discuteixen sobre el nom exacte d'un tal llibre de Sant Mori. L'Antonio les sent. De seguida fa un crit des de dalt: «Aquí n'hi ha!». Damunt del taulell de préstec de la biblioteca hi reposa *Mirant enrere*, un llibre de la història de Sant Mori editat l'abril de 2010 que mostra com era Sant Mori en el passat a partir d'imatges antigues del poble.

Tothom és conscient dels canvis, no només els que han

El poble de Sant Mori es disposa de manera allargassada al costat del riu Fluvià. Destaquen, a la dreta, el castell palau i el campanar // FOTO: David Pujol. Al detall, la creu de terme.

D'ACORD, PARLEM
DE LA CULTURA
DE L'AIGUA.

PERÒ COMENCEM
PEL PRINCIPI.

Segur que una pagesa de fa dos segles podria donar-te lliçons sobre coses que ara ens semblen molt modernes: la cultura de l'esforç, el reciclatge, el valor de l'aigua o la sostenibilitat. Vine a comprovar-ho al Museu de la Vida Rural i descobreix un dels discursos museogràfics més moderns i més ben travats del nostre país. Un museu que, mitjançant les instal·lacions més innovadores, s'encarrega de refrescar-nos alguns valors que vénen d'antig, però que cal tenir presents per encarar bé el futur.

MUSEU
VIDA RURAL
L'ESPLUGA DE FRANCOI

www.museuvidarural.cat / info@museuvidarural.cat / T. 977 870 576

PER SABER ON ANEM,
CAL SABER D'ON VENIM.